

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ЈЕЗИЦИ И КУЛТУРЕ У ВРЕМЕНУ И ПРОСТОРУ

IX/1

Тематски зборник

Нови Сад, 2020

JEZICI I KULTURE U VREMENU I PROSTORU IX /1
JEZICI I KULTURE U VREMENU I PROSTORU IX /1
LANGUES ET CULTURES DANS LE TEMPS ET DANS L'ESPACE IX /1
LANGUAGES AND CULTURES IN TIME AND SPACE IX /1
ЈАЗИКИ И КУЛТУРИ У ЧАСУ И ПРОСТОРУ IX /1
ЈАЗЫКИ И КУЛЬТУРЫ ВО ВРЕМЕНИ И ПРОСТРАНСТВЕ IX /1
JAZYKY A KULTÚRY V PRIESTORE A ČASE IX /1
LINGUE E CULTURE NEL TEMPO E NELLO SPAZIO IX /1
LENGUAS Y CULTURAS EN TIEMPO Y ESPACIO IX /1
LIMBI ȘI CULTURI ÎN TIMP ȘI SPAȚIU IX /1

Уредници	Проф. др Снежана Гудурић Проф. др Биљана Радић-Бојанић проф. др Предраг Мутавцић
Технички секретари	Слађана Стаменковић Јована Петровић
Издавач Суиздавач	УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ Педагошко друштво Војводине, Нови Сад
За издавача За суиздавача	Проф. др Ивана Живанчевић Секеруш Сања Риста Попић
Академски одбор:	проф. др Твртко Прћић проф. др Владислава Гордић Петковић проф. др Едита Андрић проф. др Јасмина Татар Анђелић проф. др Јагода Гранић проф. др Октавија Неделку проф. др Давиде Астори проф. др Жан-Пол Мејер проф. др Михај Радан проф. др Виторио Дел`Аквила проф. др Ђорђета Раца проф. др Надежда Силашки проф. др Љубица Влаховић проф. др Игор Лакић проф. др Сабина Халупка Решетар проф. др Татјана Самарџија Грек проф. др Ксенија Шуловић проф. др Јелена Ајџановић проф. др Јасмина Дражић
Рецензенти:	проф. др Октавија Неделку, Универзитет у Букурешту, Румунија проф. др Мира Трајкова, Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопље, Северна Македонија проф. др Драган Коковић, Универзитет у Новом Саду, Србија

Нацрт корица

Mihai Badescu

ISBN 978-86-6065-614-0

У Зборнику су штампани изабрани радови изложени на конференцији *Језици и културе у времену и простору 9*, одржаној на Филозофском факултету у Новом Саду 16. новембра 2019. у оквиру истоименог Пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије бр. 178002, као и други радови који по својој тематици и квалитету одговарају профилу Зборника.

Рецензенти појединачних радова:

Ајџановић Јелена, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Алексић Јана, *Институт за књижевност и уметност у Београду, Србија*; Алексић Слађана, *Универзитет у Приштини, Србија*; Андрић Едита, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Антонић Ивана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Ашић Тијана, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Аукут Ксенија, *Univerzitet u Beogradu, Srbija*; Бабамова Ирина, *Универзитет Св. Кирил и Методиј у Скопљу, Северна Македонија*; Бабић Биљана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Бечановић Николић Зорица, *Универзитет у Београду, Србија*; Vence Erika, *Univerzitet u Novom Sadu, Srbija*; Бјелаковић Исидора, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Блатешић Александра, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Бодрич Радмила, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Богдановић Весна, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Бошњаковић Жарко, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Vrdar Mario, *Sveučilište u Osijeku, Hrvatska*; Бугарски Ранко, *Универзитет у Београду, Србија*; Цакелјић Весна, *Универзитет у Београду, Србија*; Čengić Nermina, *Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina*; Ђирковић Миладиновић Ивана, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Дабић Тијана, *Универзитет Синергија Бијељина, Република Српска, Босна и Херцеговина*; Деретић Ивана, *Универзитет у Београду, Србија*; Деспић Ђорђе, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Драгићевић Рајна, *Универзитет у Београду, Србија*; Драгин Гордана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Драговић Кристина, *Академија пословних струковних студија у Београду, Србија*; Драшковић Бранкица, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Дражић Јасмина, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Ђерић Драгичевић Борјанка, *Универзитет Синергија Бијељина, Република Српска, Босна и Херцеговина*; Ђорђевић Јасмина, *Универзитет у Нишу, Србија*; Đorđević Leonard Ksenija, *Université Paul-Valéry Montpellier 3, France*; Ђурић Љилана, *Универзитет у Београду, Србија*; Ђурић Жељко, *Универзитет у Београду, Србија*; Ђурин Татјана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Ђуровић Татјана, *Универзитет у Београду, Србија*; Eccher Christian, *Univerzitet u Novom Sadu, Srbija*; Ераковић Борислава, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Филиповић Јелена, *Универзитет у Београду, Србија*; Филиповић Ковачевић Соња, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Глушац Татјана, *Универзитет Унион, Србија*; Гордић Петковић Владислава, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Грдинић Никола, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Грковић Мејџор Јасмина, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Гвозден Владимир, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Халупка Решетар Сабина, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Изгарјан Александра, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Јашовић Голуб, *Универзитет у Приштини, Србија*; Јовановић Ивона, *Универзитет Црне Горе, Црна Гора*; Јовановић Јелена, *Универзитет у Нишу, Србија*; Јовановић Романца, *Завод за уџбенике, Србија*; Каличанин Милена, *Универзитет у Нишу, Србија*; Карановић Владимир, *Универзитет у Београду, Србија*; Каравесовић Дејан, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Кашић Зорка, *Универзитет у Београду, Србија*; Кавгић Александар, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Кнежевић Вишња, *Универзитет у Београду, Србија*; Коматина Предраг, *Византолошки институт САНУ, Србија*; Кример Габоровић Сања, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Лакић Игор, *Универзитет Црне Горе, Црна Гора*; Лазић Коњик Ивана, *Институт за српски језик САНУ, Србија*; Лазић Небојша, *Универзитет у Приштини, Србија*; Лончар Раичевић Александра, *Универзитет у Нишу, Србија*; Лопичић Весна, *Универзитет у Нишу, Србија*; Лубурић Цвијановић Аријана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Марјановић Саша, *Универзитет у Београду, Србија*; Матић Маријана, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Микетић Суботић Сања, *Универзитет у Приштини, Србија*; Микић Јовица, *Универзитет у Бањој Луци, Босна и Херцеговина*; Miklič Tjaša, *Univerza v Ljubljani, Slovenia*;

Миличевић Петровић Маја, *Универзитет у Београду, Србија*; Милић Мира, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Милинковић Снежана, *Универзитет у Београду, Србија*; Митровић Анђелка, *Универзитет у Београду, Србија*; Младеновић Радивоје, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Модерц Саша, *Универзитет у Београду, Србија*; Муждека Нина, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Nedelcu Octavia, *Universatitea din Bukurești, România*; Нинковић Ненад, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Новаков Предраг, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Панић Кавгић Олга, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Пауновић Татјана, *Универзитет у Нишу, Србија*; Пауновић Зоран, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Пејовић Анђелка, *Универзитет у Београду, Србија*; Петровић Драгољуб, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Петровић Јелица, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Пижурца Мато, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Поповић Диана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Поповић Драгана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Поповић Људмила, *Универзитет у Београду, Србија*; Поповић Вирђинија, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Поповић Живко, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Požgaj Nadži Vesna, *Univerza v Ljubljani, Slovenija*; Пралица Дејан, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Прћић Твртко, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Продановић Станкић Диана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Радан Михаи, *Западни универзитет у Темишвару, Румунија*; Радовановић Драгана, *Институт за српски језик САНУ / Филозофски факултет у Косовској Митровици, Универзитет у Приштини, Србија*; Ракић Бранко, *Универзитет у Београду, Србија*; Ристић Гордана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Самарџија Татјана, *Универзитет у Београду, Србија*; Сикимић Биљана, *Балканолошки институт САНУ, Србија*; Силашки Надежда, *Универзитет у Београду, Србија*; Симовић Весна, *Универзитет у Нишу, Србија*; Соколовић Далибор, *Универзитет у Београду, Србија*; Станишић Вања, *Универзитет у Београду, Србија*; Станковић Бранимир, *Универзитет у Нишу, Србија*; Станковић Селена, *Универзитет у Нишу, Србија*; Станковић Станислав, *Филозофски факултет у Косовској Митровици, Универзитет у Приштини / Институт за српски језик САНУ, Србија*; Станојевић Веран, *Универзитет у Београду, Србија*; Стефановић Марија, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Степанов Страхинја, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Стикић Биљана, *Удружење професора француског језика, Србија*; Стипанчевић Ана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Стојадиновић Милица, *Академија уметности у Новом Саду, Србија*; Стојановић Јасна, *Универзитет у Београду, Србија*; Стојановић Пантовић Бојана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Стојичић Виолета, *Универзитет у Нишу, Србија*; Стојковски Борис, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Стокић Симончић Гордана, *Универзитет у Београду, Србија*; Stošić Dejan, *Université Toulouse Jean Jaurès, France*; Шотра Катунарић Татјана, *Универзитет у Београду, Србија*; Штасни Гордана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Штрбац Гордана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Шуловић Ксенија, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Танасић Срето, *Институт за српски језик САНУ, Србија*; Tomka Beata, *PTE Univerzitet u Rečiji, Mađarska*; Топаловић Јагода, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Тривић Анета, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Трубарац Матић Ђорђина, *Етнографски институт САНУ, Србија*; Uskatu Miljana-Radmila, *Zapadni univerzitet u Temišvaru, Rumunija*; Валчић Булић Тамара, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Валић Недељковић Дубравка, *Универзитет Црне Горе, Црна Гора*; Васић Вера, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Вилић Ивана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Влаховић Љубица, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Војводић Дојчил, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Vrančić Frano, *Sveučilište u Zadru, Hrvatska*; Вучељ Нермин, *Универзитет у Нишу, Србија*; Вучо Јулијана, *Универзитет у Београду, Србија*; Зобеница Николина, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Звекић Душановић Душанка, *Универзитет у Новом Саду, Србија*.

ПРЕДГОВОР

Девети (двотомни) број тематског зборника *Језици и културе у времену и простору*, последњи у низу тематских зборника насталих у оквиру истоименог пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, доноси радове истраживача из региона Југоисточне Европе, окупљених око заједничких интересовања везаних за различите односе који се успостављају између појединих језика, између језика и културе у оквиру једне друштвене заједнице, али и између различитих језика и култура, како у времену и простору, тако и кроз време и простор.

У првом тому Зборника, у оквиру тематских поглавља *Језик, култура, традиција, Контрастивна анализа, Истраживање дискурса, Језик у медијском простору, Когнитивна лингвистика и Једнојезичка истраживања*, аутори се баве културно-језичком традицијом у оквиру једне или више језичких заједница, као и различитим видовима лингвистичких истраживања која у себи обједињују сложене граматичко-структурне и семантичко-прагматичке аспекте и међујезичке контакте.

Поглавље *Језик, култура, традиција* обједињује три рада чија је тематика усмерена ка српској културно-језичкој традицији која је свој одраз нашла у језичком изразу, а што је у великој мери допринело очувању српског културног и националног идентитета кроз време. Друго поглавље, *Контрастивна анализа*, обједињује осам радова посвећених контрастивној и компаративној анализи елемената мађарског, енглеског, француског, италијанског, албанског, русинског и српског језичког система.

У оквиру трећег поглавља насловљеног *Истраживање дискурса*, кроз осам радова анализирају се различити аспекти употребе језика у академском, политичком, уметничком, судском, новинарском као и свакодневном српском, руском, енглеском, немачком, и италијанском језику.

Кроз пет радова обједињених у четвртном поглављу под насловом *Језик у медијском простору* аутори истражују проблематику везану за форму и садржину објава у различитим типовима медијског изражавања, са посебним тежиштем на употреби интернета и друштвених мрежа у пласирању информација и обликовању јавног мњења.

Петом поглавље, *Когнитивна лингвистика*, обједињује пет радова, од којих су два посвећена когнитивним истраживањима унутар српског језика, један се бави метафором БРАКА у медијском дискурсу, а два су посвећена поређењима српског са шпанским, односно енглеским језиком са когнитивног аспекта.

Једнојезичка истраживања објединила су у седмом поглављу тринаест радова у којима се, са аспекта фонетике и фонологије, морфологије, дијалектологије, психолингвистике и историјске граматике обрађују теме везане за српски, француски и италијански језик.

Други том Зборника садржи пет поглавља – *Књижевне теме, Градуктолошке теме, Лексикографске теме, Методика наставе и Језичка политика*.

У *Књижевним темама*, кроз различите приступе анализи и поређењу књижевних дела, аутори се кроз осамнаест радова баве како теоријским аспектима књижевног израза, тако и вишестраним и вишеструким сагледавањима књижевног опуса или појединих дела аутора из различитих земаља и епоха. Кроз анализу књижевних дела сагледавају се различити језици (мађарски, српски, француски, румунски, немачки, кинески, италијански, енглески, шпански), епохе, филозофски правци, политички утицаји, унутрашње психолошке борбе личности, осветљавају се особене слике из живота појединих заједница, разматрају вечита људска питања о животу и смрти.

Традуктолошким темама посвећена су два рада, један истражује два српска превода песме са француског говорног подручја, а други се бави синхронизацијом анимираног филма са енглеског језика на српски.

У поглављу насловљеном *Лексикографске теме* обједињена су два рада, један који се односи на српско-румунски речник Радуа Флоре и други који припада области француске корпусне лингвистике.

Настави и образовању у ужем смислу посвећено је четврто поглавље насловљено *Методика наставе*, и у њему је сабрано четрнаест радова везаних за психолошко-педагошке аспекте наставе страног језика уопште, али и арапског, румунског, мађарског, енглеског, турског, шпанског, француског и немачког језика посебно. У приложеним радовима обрађују се опште наставне технике и стратегије, као и оне посебне које се односе на савладавање појединих језичких елемената попут изговора, граматике, усвајања лексике, на место културе и књижевности језика који се учи, као и на употребу информационих технологија у настави страних језика.

Поглавље *Језичка политика* заокружује девети по реду зборник *Језици и културе у времену и простору* и у њему се, кроз четири рада, дају резултати истраживања статуса мањинских, али и страних језика, као и школских система и државних уредби који дефинишу учење и употребу мањинског језика. Посебан акценат стављен је на питање чувања и подстицања двојезичности, али и на питање адаптације речи, посебно имена, са мањинског на већински језик.

Резултати истраживања објављени у овом, деветом по реду у низу тематских зборника *Језици и културе у времену и простору* доказују хипотезу постављену на самом почетку рада на истоименом пројекту – језик у свим својим аспектима, друштво, култура, традиција, књижевност и образовање истовремено су и стални и променљиви, и општи и специфични ентитети. Стални су и општи у том смислу што их проналазимо у сваком друштву, у сваком времену и на сваком простору. Истовремено, нужно су променљиви и специфични како у времену тако и у простору будући да сваки на свој начин подлежу законитостима природног развоја, друштвено-историјског прилагођавања и, што данас у време глобализације постаје сасвим очигледно, сталне борбе за опстанак.

Непрекидни пораст међујезичких и међукултурних контаката нужно доводи до појачаног преплитања и утицаја различитих језика и култура једних на друге, при чему је утицај енглеског језика, носиоца англофоне, на првом месту америчке културе, апсолутно доминантан. И други језици и културе, међутим, захваљујући на првом месту масовним медијима, успевају да пронађу како своје место у глобалном свету, тако и пут и начин да продру у друге заједнице нудећи им своје специфичне културне обрасце. У том новом глобалном (и глобалистичком) свету, посебно се истиче значај образовања и то оног које, чувајући посебне националне вредности, истовремено препознаје вредности и предности других образовних система те интегрише туђа позитивна искуства у свој.

И поред обиља тема и радова сабраних у овом Зборнику, општи закључак који се намеће на крају јесте да су сопствени језик и култура, али и језици и културе у контакту, практично неисцрпно истраживачко поље, управо зато што су међусобно и слични и различити, што су подложни променама у времену и простору и што управо они одређују цео наш живот и рад.

Надамо се да ће читаоци успети да пронађу ону танану али веома чврсту нит која повезује све радове сабране у Зборнику – тежњу да се уоче, објасне и сачувају индивидуалност и разноликост који у савременом свету треба да подстакну боље разумевање не само туђег, него и свог сопственог језичког и културног наслеђа. Стога *Језици и културе у времену и простору IX* настављају причу започету у првом и настављену у свим потоњим зборницима, причу о свеопштем језичком и културном прожимању које доприноси богаћењу сваког појединца вредностима оног другог, чувајући при томе језички и културни идентитет свакога од нас.

У Новом Саду, октобра 2020.

Снежана Гудурић
Биљана Радић-Бојанић
Предраг Мутавић

САДРЖАЈ

Предговор	5
I ЈЕЗИК, КУЛТУРА, ТРАДИЦИЈА	11
Тања Миросављевић, Лингвокултурни концепт неге и улепшавања тела у језичком сазнању призренских Срба	13
Сандра Савић, Називи занатлија у <i>Речнику говора Лужнице</i> Љубисава Ћирића.....	23
Биљана Савић – Бранкица Марковић, Ткачка лексика Стапара (код Сомбора).....	33
II КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА.....	47
Edita Andrić, Nijanse zelene boje u mađarskom i srpskom jeziku: jezičke i nejezičke paralele	49
Maurizio Barbi, L'anglicismo <i>teenager</i> e il neologismo <i>giovanissimo</i> : un forestierismo e una neosemia a confronto.....	61
Анђела Д. Васиљевић, Аргументативни маркер <i>certes</i> и његови еквиваленти у српском језику.....	71
Snežana Gudurić – Ljubicа Vlahović, <i>QUE</i> v.s <i>DA</i> OU Question sémantique vs question terminologique.....	85
Војана Јаковљјевић – Маја Марковић, Some properties of pauses in read speech in English and Serbian: initial experiments	95
Предраг Мутавцић - Мерима Крилези, О албанском оптативу и о могућностима његовог разумевања (преношења) на српски	107
Ružica Seder, Sur les propositions concessives partielles en français et en italien.....	121
Михајло Фејса, Еквиваленти енглеских глаголских конструкција са <i>would</i> и <i>should</i> у русинском језику.....	131
III ИСТРАЖИВАЊА ДИСКУРСА.....	143
Mirna Varga – Predrag Kovačević – Draženka Molnar, Establishing the Criteria for Building Comparable Corpora in Research on Academic Writing in L1 and L2 English.....	145
Светлана Здравковић – Слободан Јовичић, Промена квалитета вербалне експресије и психолошког стања у експерименту са активном имагинацијом	155
Vladimir Ž. Jovanović – Milica Radulović, The Pragmatic Implications of Certain Lexical Elements in English and Serbian Political Discourse.....	169
Almina Lisičić-Hedžić, Die Beziehung zwischen Sprache und Bild in den Presstexten Über die Plagiatsaffären Schavan und Guttenberg	187
Мирјана Матовић – Светлана Лазић, Социолингвистика и музика: Перспектива значења и комуницирања.....	199

ЈЕЛЕНА РЕДЛИ, Форензичко утврђивање двојног ауторства у писаном језику изјава и исказа осумњичених и сведока.....	209
РАДОСЛАВА ТРНАВАЦ, Сигнализација дискурских односа у новинском тексту на српском и руском језику.....	223
NEVENA SEKOVIĆ, Tekstualni, gramatički i semantički pristupi italijanskim diskursnim markerima.....	235
IV ЈЕЗИК У МЕДИЈСКОМ ПРОСТОРУ	249
ВЛАДИМИР БАРОВИЋ, Медијски системи терористичких организација Блиског истока.....	251
ЈАСМИНА ДРАЖИЋ – ЈЕЛЕНА АЛЦАНОВИЋ, Како данас разумемо <i>друштвене мреже</i> : метафоре дигиталног простора у српском језику.....	259
DARKO KOVAČEVIĆ, Aspects of Verbal Humour in Classical Music Internet Memes.....	269
SABINA HALUPKA-REŠETAR – GORDANA LALIĆ-KRSTIN – SANJA KRIMER- GABOROVIĆ, The Use of Hungarian on Social Media in Vojvodina.....	285
V КОГНИТИВНА ЛИНГВИСТИКА	301
SANJA KRIMER-GABOROVIĆ, Srpski nazivi za sekundarno-osnovne boje i njihove jezičko-poјmovne asociјacije.....	303
АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ, О концептуализацији <i>језика</i> у српском језику.....	319
8 MLADEN ĆIRIĆ, Konceptualizacija VREMENA pomoću ontoloških metafora u srpskom i španskom jeziku.....	333
SONJA FILIPOVIĆ KOVAČEVIĆ, Elementi sličnosti i razlika između engleskog i srpskog jezika: iz perspektive teorije semantičkih okvira.....	347
NADEŽDA SILAŠKI – TATJANA ĐUROVIĆ, Exploring the scope and power of the <i>marriage</i> metaphor in media discourse.....	359
VI ЈЕДНОЈЕЗИЧКА ИСТРАЖИВАЊА	371
ЖАРКО БОШЊАКОВИЋ, Инвентар и дистрибуција прозодема у говору Баваништа.....	373
ДАНКА ВУЈАКЛИЈА, Из типологије реченичних структура са релативном клаузом у шумедијско-војвођанском дијалекту.....	387
ГОРДАНА ДРАГИН, Прозодијски систем српског говора поморишког села Велики Семпетар у Румунији.....	401
МАРИЈАНА ЂУКИЋ, Застареле фразеолошке јединице са адвербијалним значењем у српском језику.....	413
NINA ILIĆ, O prirodi glagola sa klitikom <i>se</i> – podaci iz studije usvajanja jezika.....	427
PREDRAG KOVAČEVIĆ, Layers of verbal structure in psych-verb nominalizations in Serbian.....	443
ТЈАНА КУКИЋ, Katafora i upotreba člana u italijanskom jeziku.....	455
PREDRAG NOVAKOV, Engleski stativni glagoli i neprogresivni/progresivni vid: pravila i izuzeci.....	465

САЊА ОГЊАНОВИЋ, Линеаризација клитике <i>се</i> у призренско-тимочким и банатским српским говорима	479
ТВРТКО ПРЋИЋ, Neologizacija srpskog jezika u punom cvatu: Jedno ponešto drukčije čitanje knjige <i>Srpske slivenice. monografija sa rečnikom</i> Ranka Bugarskog	489
ДРАГАНА РАДОВАНОВИЋ, Батањски говор у комплексу поморишке зоне	505
VERAN STANOJEVIĆ, O prospektivnom značenju francuskog perifrastičog futura	517
БОЈАНА ТОДИЋ САНКОВИЋ, Колебљивост форми са морфемом <i>-ов-</i> (<i>-ев-</i>) и без ње у множини двосложних именица прве врсте у српском језику	525

I

ЈЕЗИК, КУЛТУРА, ТРАДИЦИЈА

ТАЊА МИЛОСАВЉЕВИЋ

ЛИНГВОКУЛТУРНИ КОНЦЕПТ НЕГЕ И УЛЕПШАВАЊА ТЕЛА У ЈЕЗИЧКОМ САЗНАЊУ ПРИЗРЕНСКИХ СРБА

У непосредној вези са универзалним концептом лепоте стоји историјски и социокултурно детерминисан концепт козметике и декорације тела, као један од аспеката естетског поимања стварности. Преко терминсистема из домена хигијене у српском призренском говору могуће је реконструисати сегмент традиционалне материјалне и духовне културе који рефлектује представе о лепоти, моделе одржавања спољашње лепоте и наивна естетска знања српског призренског колектива у првим деценијама двадесетог века. Јединице које попуњавају концепт у доменима који се односе на козметичка средства, на појмовни оквир бојења и уређивање косе, на декоративна помагала и поступке декорисања лица, на процес одржавања хигијене тела, као и негативна колективна оцена за неиспуњавање основних критеријума чистоће тела показатељи су естетско-етичких вредности урбане периферне средине на крајњем југу Србије, која је поглед на свет у великој мери формирала под утицајем оријенталне културе.

Кључне речи: концепт неге и улепшавања, српски призренски говор.

Нераскидива повезаност и узајамност језика и културе условила је појаву новог правца у лингвистици – лингвокултурологије, која се бави испитивањем вербалне репрезентације и интерпретације културних концепата на националним језичким сликама света, с циљем да се преко језичког израза реконструира менталитет конкретне језичке личности и дешифрира етнокултурни кодови (Бастриков, Бастрикова: 2012: 15). Истраживачка пажња савремене науке о језику фокусирана је на проучавање елемената духовне и материјалне културе преко њихове вербалне манифестације у којој су испољене особености погледа на свет језичког колектива, тако да се лингвокултурни концепт одређује као инструмент формирања и интерпретације језичког менталитета. Лингвокултурни концепти представљају концентрисани израз културе етноса и основну јединицу језичког сазнања (Мещерякова, 2004: 4).

Лингвокултурни концепт као члан концептуалног поља најчешће се манифестује језичким средствима, а најдиректнији и најпотпунији израз добија на лексичко-семантичком и фразеолошком плану функционисања језика, стога су речници извори и сведочанства материјалне и духовне културе народа (Рябкова, 2012: 187). У речницима стандардног језика и народних говора фиксиране су семантичке ознаке лингвокултурних концепата у чијем су садржају рефлектовани језичко сазнање, представе о стварности, наивни поглед на свет, аксиолошка оцена, на основу чега се може реконструисати национална, односно дијалекатска језичка слика света и тип језичке личности, а преко њих спознати менталитет језичке, односно говорне заједнице.

У циљу препознавања специфичних црта менталитета важно је лингвокултуролошко проучавање аксиолошких, универзалних концепата и њихова интерпретација на језичким сликама света просторно и временски координираним како би се јасно сагледале локалне особености у схватању појединих сегмената традиционалне културе. У непосредној вези са универзалним концептом лепоте стоји историјски и социокултурно детерминисан концепт козметике и декорације тела, као један од аспеката естетског поимања стварности. Човек је од најранијих времена имао потребу да предмете из природног окружења украшава и да сопствено тело улепшава, а естет-

ским преобликовањем стварности развијао је културни идентитет.¹ „Преобликујући своју природну датост, човек формира своју другу природу као своју задатост стварања себе у равни културе. Култура и њен репресивни механизам испољавају се и кроз потврђивање одређеног модела лепоте (...) (Јовановић, 2009: 31).

У раду ће бити размотрена језичка (наивна) слика концепта лепоте носилаца српског језика, конкретније – сегмент неге и улепшавања као један од аспеката естетског поимања стварности у језичком сазнању призренских Срба. Циљ рада је реконструисање елементе традиционалне материјалне и духовне културе који одражавају представе о лепоти и наивна естетска знања српског призренског колектива у првим деценијама двадесетог века преко терминосистема из домена хигијене и декорисања тела у српском призренском говору.

Сегмент језичког сазнања Срба Призренаца на размеђи векова и у периоду крупних друштвено-историјских промена који се тиче естетског поимања стварности интерпретиран је на дијалекатској језичкој слици света преко микротерминосистема неге и улепшавања, у солидној мери евидентираног у *Збирци речи из Призрена* Димитрија Чемерицића, на чијем се корпусу заснива испитивање датог концепта. Чемерицићев лексикон „... је својеврсна енциклопедија Призрена и Призренаца, која доноси обиље података о њиховим обичајима, одећи, занатима, јелима, међуетничким, међуконфесионалним и социјалним односима. Зато ова збирка, поред лингвистичког, има и велики културноисторијски и етнографски значај“ (Петровић, Тасовац, 2014: 173).²

Сегмент језичке стварности који се односи на негу и улепшавање разматраћемо као самостални концепт, прецизније микроконцепт, који, посматрано у ширем контексту, припада концепту лепоте. У полицентричној организацији надређеног концепта, микроконцепт неге и улепшавања, обједињен интегрално-диференцијалним семантичким знаком „козметика“ заузима једну од централних позиција.

Концептуална организација елемената условила је лексичко-семантичку парадигму унутар терминосистема којим је на призренској језичкој слици света вербализован и интерпретиран лингвокултурни концепт неге и улепшавања. У средишту структуре проучаваног (микро)-концепта је појам неге, и то онај његов аспект који се односи на одржавање чистоће тела, са доминантним обележјем 'хигијена', који је у директној корелацији са концептом здравља и са којим се на периферији пресеца у појединим сегментима (народна медицина, терапеутска средства). Традиционално естетско поимање заснива се на уверењу да је здравље један од чинилаца на основу којих се формирао прототип лепоте. Домен хигијене у појмовном оквиру неге допуњавају компоненте које носе информације у вези са улепшавањем, тј. декорисањем лица и косе. Елементи са семантичким знаком 'улепшавање' концентрисани су у околијезгреној, централној зони, а према периферији задиру у концепт лепоте са којим се преклапају у конотативној равни, где је регистрована естетска оцена.

Језгро попуњавају језичке јединице којима је репрезентован аспект неге који се односи на одржавање чистоће лица, косе, тела, а лексички репертоар показује да је међу Призренцима крајем 19. и почетком 20. века умивање прототипичан начин, а сапун прототипично средство одржавања хигијене. Ову тврдњу доказују називи средстава за одржавање хигијене и за именовање процеса умивања, тако да језгреној зони припадају лексичко-семантичке групе 'сапун', 'место за купање', 'посуде за купање / умивање', 'убрус' и 'процес купања / умивања'.

Лексема *сапун* лексикализација је интегралног појма 'основно средство за одржавање хигијене' и доминанта синонимског реда *црвен-сапун*, *каџан-сапун*, *ч'ирит-сапун*, *ч'аџир-сапун*, *бунгур-сапун*, *муми'иски сапун*, *миск-сапун*, при чему диференцијација иде у два смера: 'сапун

¹ Естетизација људског тела примарно је имала утилитарни карактер, али, почев од палеолитских образаца наглашавања женских атрибута, естетско постаје самостална духовна категорија, независна од материјалних и прагматичких интереса (Јовановић, 2009: 28). У том правцу иде и оспоравана теорија Тихомира Ђорђевића да је накит првобитни израз човекове тежње за кићењем, и да се из накита потом развило и одело (Јовановић, 2009: 29).

² О значају Чемерицићевог лексикона као извора за проучавање језичке и културне интерференције на Косову и Метохији пише С. Петровић (Петровић, 2010).

за прање рубља' (*и'урут сапун* „сапун за прање рубља донет са Крита“ (*Купила сџм два кома́та и'урут сапун*); *муми'иски сапун* „сапун за прње који су правили мумџије“ (*Не́је је́но ч'е пе́риш л'и сџс муми'иски сапун ели сџс и'урут сапун*); *бу́нгур-сапун* „сапун за прање који праве домаћице од лоја и цеђи“ (*Ма́ти је у ку́ч'у, пра́ви бу́нгур-сапун*. – *До́ста калови́на ми оста́ла од бу́нгур-сапу́на*) и 'сапун за умивање' (*ми́ск-сапун* (тур. *misk* „мошус“)³). Концептом хигијене обухваћене су све евидентиране јединице са хиперсемом 'сапун', док микроконцепту неге припадају оне са дистинктивним значењским елементом 'тоалетни сапун', као и етноспецифични лингвокултурни елемент *и'ул'суј* (тур. *gül suyu*) „ружина водица којом су девојке умивале лице“. Додатне информације о хигијенским навикама старих Призренаца налазимо у номинацијама којима се обележавају простор и посуде за купање и умивање. Купало се у *амаму* „јавном градском купатилу“, а богатије муслиманске куће имале су *амаму'илџк* „посебну просторију у кући за купање“. Средњи социјални слој Призренаца за купање је користио *кори́то* (*Тури́ла младаневе́сту у кори́то*), за поливање приликом купања користили су се *посипка* и *саплак*, умивало се водом из бакарног *ибрика* изнад *легена* „плитак бакарни суд округлог облика, лавор“ (*Сна́о, донеси́ ибрик и л'еген да посипеш, па да веч'ерамо*). Брисало се памучним убрूसима посебно намењеним брисању руку – *канávaц*, *канáвч'е* „памучни убрूस штрафтастог дезена у две или више боја“ (*Обри́ши ру́ке с то́ј канáвч'е*), брисању лица и тела после умивања – *марáма*, *марáмч'е* „пешкир изаткан од конца или фабричке израде“ (*За Ми́ту изва́ди ч'исту марáму*. – *У́зни ч'исто марáмч'е*), приликом ритуалног прања ногу – *ди́шема* „кончани убрूस из два дела спојена чипком којим невеста брише ноге младожењиним укућанима прве среде по венчању и који је део невестине спреме, припремљен са посебном вештином и пажњом“ (*А ди́шему за но́ге тури́сте л'и у са́ндџк?*).

Интегралном компонентом 'пере (се)' обједињене су глаголске лексеме којима је означен процес умивања лица и тела: *оми́ва (се) / оми́је (се)*, *пomíје се*, *зами́ва (се) / зами́је (се)*, *оба́ња (се)*, *изба́ња (се)*. Допунске значењске компоненте спецификују садржај лексема и манифестују карактеристичне црте традиционалне концептуализације одржавања личне хигијене – „прање косе, лица, врата, ушију, руку и ногу“ реализују глаголи *оми́ва (се) / оми́је (се)* и *пomíје се* (*Оми́вај се, дево́јко*. – *Ајде, што́ ч'екаш, што́ се не оми́ваиш?* – *Уфати́ла сџм капл'ави́цу да оми́јем гла́ву*. – *Иди́ оми́ ру́ке на бу́рму*. – *Оми́ја но́ге*); „прање интимних делова тела“ – *зами́ва (се) / зами́је (се)* (*Зами́вам де́те, о́пет се испогани́ло*. – *Прво за́ми де́те, па по́сл'е гл'едај рабо́ту по ку́ч'е*); „купање“ – *оба́ња (се) / изба́ња (се)* (*Му́жси се оба́ња́л'е*. – *Иди́ на ре́ку, оба́њај се*), *изба́ња (се)* (*Ва́л'а да изба́њам де́цу, субо́та је*. – *Изва́ња́ла л'и си де́те, мо́ри сна́о?* – *Идите́ на ре́ку па се изба́њајте*).

Однос призренског колектива према чистоћи тела избија у низу експресивних ознака којима се маркирају особе које до личне хигијене не држе. Поред квалификатива *необа́њан*, *неоми́јен*, *гло́тан* којима се придружују турцизми *бе́рбат* „прљав, нечист, пропао“, *ел'ач* „прљав, каљав, осрамоћен, обешчашћен“, *нис* „прљав, одвратан“, *ор*, *оран* „неуредан, алџав, запуштене спољашности“, чији је денотативни садржај објективно негативан, и са физичке се преноси и на унутрашњу карактеризацију личности. „Естетска димензија личности није само одређена телесним карактеристикама, већ у великој мери зависи и од хигијенских навика и од односа појединца према сопственој спољашности. Однос према хигијени културно је кодиран, тако да свака врста претеривања подлеже строгој критици колектива. Социјум има јасне естетске критеријуме и стандарде пристојности и уредности, којих би свака индивидуа која држи до свог угледа требало да се придржава када излази у јавност. На тој културно-социјалној равни базирају се номинације овога типа“ (Милосављевић, 2017: 246). Субјективна оцена и колективни суд испољавају се експресивима високог степена афективности у номинацији неуредних особа – *алосáник*, *дрл'ávaц*, *дрл'áвко*, *парамáнко*, *вџил'ávaц*, *гло́т*, *гло́теш*, *гло́тник*, *биво́лар*, *меч'кар*, *га́бел'*, *дрл'ави́ца*, *алосани́ца*, *вџил'ави́ца*, *пепел'уша*, *глотни́ца*, *глотéшка*, *бивол'и́ца*, *пиштинч'ел'а*, *габел'ка*. Конотативни смисао експресивних јединица остварује се у интеграцији типова компонената као што су негативна субјективна оцена, емоционалност, афективност и интензитет. Најнижи степен пејоративности имају лексеме настале

³ Етимологија турцизама наведена је према извођењу С. Петровић (Петровић, 2012).

морфолошким трансформацијама, а највиши семантички вариране јединице. Метафоричност се заснива на поређењу са особама које су од стране колектива маркиране као запуштене, неуредне, одрпане и прљаве, с обзиром на посао који обављају (*биволатар, меч'кар – Море, биволатару, иди оми се јеннут, е врак ти године изеја; Запуштија се, уч'инија се меч'кар*). У формирању конотативне сфере значења удела има и компонента колективне експресије, где функцију индуктора метафоризације пре свега има сема изгледа, заснована на реалном поимању али и апстрактним представама (*ајдук, дервиш, вампир, вештер – Што је запуштија се, ајдук се уч'инија; Запуштија се, дервиш се учинија. – Што си такав, море дервишу?; Запуштија се, вампир се уч'инија. – Ђте га, иде тај вештер Јован*). Колектив свој естетски суд и субјективну оцену у складу са њим формира на степену „запуштености“, односно занемаривања сопственог изгледа. Неуредност се концептуализује и као естетска категорија и као унутрашња (карактерна) црта личности, а социјум дату појаву не оправдава из три разлога: због нарушавања естетских критеријума заједнице, као извор болести и као духовну слабост, што се чита из примера којима се у говору потврђују лексеме *арабатилк* (тур. *harabatılık*) „неуредност, запуштеност“ (*Што је тому ч'овеку, те се даде тако у арабатилк? – Със арабатилк изгуби и здрав'е*) и *растарабаша* (*Растарабашен иде по ч'аршије. – Што си такав, враг ти године изеја, што си се тако растарабашила?*).

Етнокултурни фон уткан је у садржај лексичких ознака које попуњавају централне орбите концепта информацијама о начину на који су Призренке неговале и улепшавале лице и бојиле косу. Тематски блокови са хиперсемама 'средство за негу лица', 'процес декорисања лица', 'средство за декорисање лица', 'средство за бојење косе', 'процес бојења косе', 'улепшавање, дотеривање' преносе наивна естетска знања о козметичким методама које су призренске жене примењивале и о традиционалном прототипу женске лепоте.

Лексеме са семантичким обележјем 'средство за негу лица' интегришу концептуалне знаке чишћења, масирања и депилације лица – *агда, шећер-агда, сари-кџна*. *Агда* је густе сируп од шећера који су Српкиње у Призрену справљале и употребљавале за масажу лица и скидање маља. Обавезан састојак је врста смоле *сакџ* (тур. *sakız*). Муслиманке су у те сврхе употребљавале, по мишљењу српских жена, боље средство, *сари-кџну* (тур. *sari*, дијал. *sari* 'жут' и *kına*), које су правиле од креча, масла или зејтина и неке врсте кане жуте боје. Козметички поступак уклањања маља са лица био је табу у ондашњем патријархалном призренском друштву, али прећутно одобран, тако да су се Призренке депилирале у највећој тајности, кришом и од мушкараца и од осталих жена. О важности оваквог вида неговања лица у покушају приближавања традиционалном идеалу лепоте сведоче изрази *праи л'ице, награди л'ице, узима л'ице*.

Процес улепшавања лица обједињује два концептуална знака карактеристична за ондашњи тип декорисања лица – белјење лица и румењење образа – *бел'и се (Бел'и се нестрекњица със бел'ило), набел'и се (Набел'ила се, намазала се, учинила се ка кокона), вароше л'ице (Не искач'а на сокак док не вароше л'ице. – Напред и она варосала л'ице, како да не се варосала); алоше (Бело л'ице не го белосала, / Ал образи неје алосала (нар. пес.))*. За белјење лица користило се *бел'ило (Тура бел'ило. – Да ти видим твоје бело л'ице, / Твоје л'ице бело без бел'ило (нар. пес.))* у чијем се називу скрива народно знање засновано на искуству комбиновања одговарајућих природних састојака. Исти ефекат постигао се и белилом званом *сариџ'ик* (тур. *sarıca*), које је, поред осталих штетних материја, садржало и живу, али су и онда жене занемаривале фактор ризика по здравље у циљу остваривања владајућих естетских норми.

У домен мушке хигијене спада процес бријања номинован глаголима *брич'и (се), обрич'и (се)*, при чему функционално преовладава нерелективна варијанта с обзиром на ондашњи призренски социокултурни тренд бријања у берберницама (*Мене ме брич'и Мурат берберин. – Идем у Мурата да ме обрич'и. – Милан обрич'ија Миту. – Иди, обрич'и се, ул'уди се*), што не искључује у потпуности ни другу опцију за коју у речнику налазимо потврде (*Брич'иф се сами. – Сваки дн што се брич'еу. – Обрич'и л'и се?*).

Ондашњи стандарди женске лепоте налагали су и боју косе. По типизираним патријархалним обрасцу, уз бело лице и румене јагодице, коса је обавезно црна. У Призрену, по Чемерикићевим наводима, само девојке имају природну боју косе, док је удате жене, Српкиње, Цинцарке и Арнаутке католкиње, боје у црно. Обичај бојења косе уграђен је у предсвадбени циклус обредних радњи, сценарио ритуала бојења веома је разрађен, са јасно утврђеним елементима. Процес фарбања косе означава се глаголским изразом *тура боју* (*Мати је у куч'у, тура боју. – Нанрет сьм турала боју по ч'есто, ама сьге не. – Турила боју. – Јутре, божје здравл'е, ч'е турим боју*). Компонента *боја* (тур. *boya*) конкретизује садржај израза значењем „црна фарба за косу“. Боју праве саме жене по устаљеној рецептури која укључује следеће састојке: *шишке*, *мазија* (тур. *mazi*, дијал. *mazi*) „шишарка неког источњачког дрвета, тамнозелене боје; допремана је из Солуна и продавана у бакалницама“, *растък / растак / расток / растук* (тур. *rastik*) „минерална боја која се куповала у трговинским радњама у виду танких, ломљивих плочица“ (*Без растька боја не бива ка што вал'а*), *крмез* (тур. *kirmiz*) „груменчићи куповани у бакалницама од чијег је раствора добијана црвена боја коришћена за бојење косе“ и *кана / кьна* (тур. *kına*) „боја за косу добијена од лишћа кане“ (*Туристе л'и, мори, и мицко кьну у туј боју?*). Црвена боја, коју садрже кана и крмез додавала се ради сјаја и ублажавања црне фарбе, како би боја косе изгледала што природније. Удате Српкиње у Призрену косу су фарбале искључиво у црно, док су Туркиње користиле кану за постизање црвенкасте нијансе.

Из примера којима аутор лексикона илуструје значење лексичких јединица које припадају концептуалном оквиру улепшавања и реализују централно значење „улепшати (се), дотерати (се)“ сазнајемо да су Призренке поред фарбања косе, чишћења и белјења лица, декорисале и обрве, а тај је козметички поступак у српском призренском говору лексикализован изразом *напише веи'е* (*Ка свака младаневеста, отишла у госте у род да тури боју, да напише веи'е, да награди л'ице, па да се врати дома тако дйздисана*).

Централни појам улепшавања који имплицира дотеривање, уређивање по стандардима призренске естетске културе почетком 20. века на дијалекатској језичкој слици света репрезентују глаголске лексеме *дйздише (се)* (тур. дијал. *düzdü*) (*Тај Санда Марије Високе сваки дьн би се намазала, набел'ила, наобукла, па кьд би се тако дйздисала, искоч'ила би на врата да гл'еда кој прооди нагоре-надол'е*), *дйздисује (се)* (*Докл'е гл'едаше на себе, док се дйздисување, узимау га за ибрет*), *намести се* (*Обукла се, набел'ила се, наместила се*), *накокори* (*Обукла се, накокорила се, па тако искоч'ила на капици'ик*).

Однос према спољашњем изгледу актуелизован је у јединицама које реализују позитивну субјективну оцену *ч'ел'ебија* (тур. *çelebi*), *кокона*, *и'ил'имонда*, *ч'икл'имона*. У семантичком језгру ових номинација ситуирана је идентификациона компонента 'господин', односно 'госпођа', што имплицира значење 'онај / она који пази на своју спољашњост' и даље 'онај / она који је уредног изгледа'. Садржај упућује на модел концептуализације хигијене, неге, уредности, уређености као својства градског становништва и то виших слојева грађанства и поима се као норматив лепог, пристojног и уредног физичког изгледа. Уколико прелази границе естетског формиране у свести колектива, особа је изложена подсмеху, ругању и вербалном етикетирању. Тако се на оси негативне номинације нашао експресив *и'ул'назмона*, којим се погрдно означава „особа која се дотерује, кити, кинђури“ и приписује се и мушкарцима и женама (*Изводе лакрдију за туј кокону стрина-Магину; Мори, и'ул'назмоно, не кити се више; Коју, туј и'ил'имонду л'и запросија?*).

Јединице које попуњавају концепт неге и улепшавања у сегментима који се односе на козметичка средства, на појмовни оквир бојења и уређивање косе, на декоративна помагала и поступке декорисања лица, на процес одржавања хигијене тела, афирмативни однос према уредности и дотеривању и негативна колективна оцену за неиспуњавање основних критеријума чистоће тела показатељи су естетско-етичких вредности урбане периферне средине на крајњем југу Србије, која је поглед на свет у великој мери формирала под утицајем оријенталне културе, што се рефлектује у језику преко позајмљеница из турског језика које су сведочанство о језичким и

културним интенференцијама и у овој сазнајној сфери. Позајмљени термини представљају језгро и центар концепта и одражавају лингвокултурну специфику српског призренског говора. Називи за сапун (*бунгур-сапун*, *и'ирит сапун*, *ч'аџир сапун*, *муми'иски сапун*, *црвен сапун*, *миск*), називи средстава за уклањање маља (*сакъз*, *сари-къна*, *шећер-агда*), бељење лица (*и'ул'суј*, *сирџи'ик*), бојење косе (*боја*, *къна*, *мазија*, *растък*) одражавају утицај оријенталног поимања хигијене и естетике и модела неговања женске лепоте. Језички конституенти датог скупа као носиоци лингвокултурних особености илуструју позицију хигијене у аксиолошком систему старих Призренаца, културу одржавања хигијенских навика, обредну функцију и ритуална значења декорисања лица и косе и манифестују језичке и културне утицаје под којима се обликовало аутентично и специфично традиционално естетско знање Срба Призренаца на почетку 20. века.⁴ Културна специфика избија на комуникативном плану, где из говорних секвенци сазнајемо да се замивају углавном деца, да се купало суботом, да се купало у реци, да се коса прала кишницом, а умивало се на славини.

Етнографски записи које у збирци налазимо у великој мери осветљавају културолошку димензију овог сегмента стварности у старом Призрену. У том смислу посебно су вредне белешке у вези са бојењем косе и шишањем невесте, које доносе детаљне информације о обредној свадбеној пракси у Призрену онога доба: „По неписаном закону девојка пред удају фарба косу у црно. Свекар је дужан да набави и пошаље боју недељу дана пре венчања, уз дарове за укућане (дукат, воће или ратлук). Боју девојци доноси старија младожењина рођака (*Нате Костине ја съм гу носила боју. – Ајде, спрал'ај се, време је да се носи боја. – А: Пратисте л'и боју? Б: Пратисмо. А: Срѣтњо нека ви је. – Гол'ем ч'ес гу уч'инил'е къд однела боју, прџиле гу и тигањнице*). Бојење косе врши се у среду пред венчање. Уочи дана боје невестина породица шаље позиве 'на боју' девојкама. Званице долазе у среду преподне и приступа се прављењу боје уз песму и игру. Боја се прави тако што се помешају *шишке*, *къна*, *растък*, *крмез*, дода се мало зејтина и ракије, и кува се уз стално мешање већим гвозденим клином. Фарбање се врши насред себе, на јастуку, где удавача треба да седне. По обичају, она не пристаје добровољно, званице је вуку, она се нећка док је не савладају и натерају да седне на јастук. Преко лица јој пребаце вео, звани *засрамач'а*, да јој се покрије стид, окупе се око ње и почну са весељем. Бојење врши удата жена која не сме бити у жалости и која има доста деце, како би и невеста била богата породом. За све то време званице певају песме нарочите за ову прилику (*Ој девојко, боју ти турамо; Ој девојко, неверницо; Не л'и ти је жалба, девојко*), а удавача плаче. Када заврши фарбање, жена која је то чинила, омашњеном руком пипне сваку девојку по лицу или челу да би се и оне ускоро удале. Званице остају на ручку и славље се наставља до мрака. Овом приликом оне дарују удавачу (тканином, марамицом, чипком, чарапама, сапуном, кремом и сл.). Офарбана коса пере се у суботу преподне и тада се онај клин којим је мешана боја док се кувала укује у неку греду у кући, да би невеста увек била уз свог мужа, да се са њим не свађа, да буду привржени једно другом, као клин за греду” (Чемерикић). Бојење косе у обреду прелаза експлицитно је обележје промене статуса жене и симболише њену нову породичну и друштвену улогу која подразумева нове облике понашања и другачији тип изгледа. Невесте и младе жене бојиле су косу сваких месец дана, остале жене по потреби, а старе жене се обично нису фарбале. Занимљиво је да невесте и младе жене не чине то у новом дому, већ иду у кућу својих родитеља, претпоставља се из два разлога: с једне стране због чедности пред старијим члановима нове породице, а с друге стране из сујете, како их мужеви не би видели са бојом коју треба држати на глави дванаест сати, а често и поновити поступак (Чемерикић). Социјални, тачније брачни статус жене могао се проценити по дужини и начину сплитања косе. Девојке су сплитале косу у једну или две плетенице које су падале низ леђа. Кика, у српском

⁴ Говорећи о грађанској народној ношњи Срба у Призрену у XIX и у првој половини XX века, М. Менковић истиче да је одећа у оно време била једно од значајних израза и обележја националне културе, етничке или конфесионалне групе или сталешке припадности, а начин одевања у Призрену одређивали су модни утицаји из отоманског центра моћи Истанбула. Након ослобођења од Турака мода у Призрену била је под непосредним утицајем Скадра, одакле се ширио дух Венеције и Трста (Менковић 2013: 40).

призренском говору *коџач*’ (*Мати, сплѣти ми косу у коџач*’. – *Пуштіла низ плѣч’и двá коџач’а*), обележје је девојаштва и знамен чедности. Прелаз у нови друштвени статус обавезује на промену фризура, чиме се лако уочава и потврђује позиција жене у породици. Дан уочи свадбе невести се традиционално плете *елпезен* /*ел’пезен* (тур. дијал. *elpeze*). Овај свечани чин обавља се у младиној кући уз музику и певање пригодних песама и уз присуство њених рођака и другарица (А: *Дé си била, Рóсо? Б: Била сьм на елпезен у Нáте Гудіне*). Елпезан је посебан начин чешљања и сплитања косе у танке плетенице које падају низ леђа, осим косе изнад зулуфа која пада преко образа. Са тако сплетеном косом невеста у недељу иде на венчање. У понедељак ујутру, пошто је невеста полила све укућане да се умију и сваки од њих јој дао дар у новцу, приступа се обичају сечења зулуфа (*зиљџфа*). То је дужност ручнога девера, који прво расплиће плетенице и рашчешљава косу изнад ушију и одсеца косу у висини доње ивице ушију. Овај обредни поступак је знак да је невеста постала жена (Чемерикић). Удате жене редовно шишају део косе који пада низ лице у висини ушних ресица (*Стáнче, úзни ножџице на ми избарабáри зиљџфе*).

Лексикографски материјал обједињује појмовне сфере неге и улепшавања тела чија вербална репрезентација попуњава лингвокултурни концепт аутентичним садржајем и изразом у којима су утиснути естетски критетијуми и вредносни естетски суд призренске заједнице на почетку прошлога века и кодови за разумевање изванјезичких фактора под којима се дати систем формирао. Традиционална знања у области неге и улепшавања нашла су одраз у систему специјалних појмова представљених одређеним слојем речи и израза, градећи терминосистем који концептуално обједињује појмовне домене неге, хигијене, улепшавања (декорације), козметичких средстава, преведене у семантичке знаке – одржавање чистоће, чување здравља; здравствено, хигијенско, козметичко одржавање лица, косе, зуба, тела; вештине и мере за улепшавања лица и тела, средства за улепшавања. Статистика лексема у домену одржавања хигијене (23) и ознака за неуредну особу (30) упућује на закључак да су стари Призренци имали изграђене хигијенске навике и да су чистоћа тела и уредан спољашњи изглед примарне вредности у естетском поимању носилаца српског призренског говора. Језичка манифестација концепта улепшавања одражава естетске стандарде призренског друштва и критеријуме женске лепоте који су важили за време Отоманског царства и непосредно по ослобођењу. Важећи модел лепоте открива се преко лексичких јединица које реферишу на декорацију лица и косе (19 лексема за декоративна средства и поступке улепшавања) и естетски утисак који дотеране особе остављају на околину.

Вербални израз и секвенце из говора база су за реконструкцију естетских представа о женској лепоти у призренском социјуму с краја 19. и почетка 20. века, јер је у микротерминосистему ознака за негу и улепшавања тела фиксиран тип лепоте којој су тежили стари Призренци, који се заснива на колористичком принципу патријархалног културног наслеђа српског народа и манифестује се у клишираним формулама „црна коса, глатко бело лице, румени образи, наглашене обрве“. „Естетички критеријуми призренске културне заједнице подлежу свеприсутном хеленистичком идеалу калакогатије – споју лепоте и доброте, естетског и моралног, усклађености телесног и духовног, комбинацији спољашњег изгледа, племенитости и лепог владања. Иако нема универзалног и апсолутног показатеља лепоте тела, у конкретној епохи и култури симетричност црта лица, складност делова дела, здравље и правилан физички развој естетска су мерила на основу којих се обликује прототип лепог човека“ (Милосављевић, 2017: 77). Несумњиво је, дакле, да се образац лепоте у традиционалном патријархалном друштву заснивао на „складу како појединих делова у контексту читавог тела, тако и духовног и душевног аспекта појединца у односу на његов телесни изглед. Лепо је израз склада, а свако претеривање се сматрало неприличним и као такво постојало предмет подсмеха“ (Јовановић 2009: 33). Одступање од стереотипног обрасца лепоте, који је постављен као норматив средине, у призренском патријархалном друштву категоријално се квалификује као непријатно, ружно, према чему се на појединачном плану заузима ригидан став и о чему се у говорном чину емотивно и експресивно износи субјективан естетски суд (Милосављевић, 2017: 77). На патријархалним естетским принципима формиран су прототипи мушке и женске лепоте у језичком сазнању призренских Срба. Естетска језичка слика света српског призренског

говора с краја 19. и почетка 20. века рефлектује модел концептуализације лепоте првенствено као одраза телесног и душевног здравља, а здравље се у градској средини конципира као резултат неге и хигијенских навика. У свести старих Призренаца чишћење тела (прање, купање) најважнији је услов одржавања здравља, а здравље је основни предуслов телесне лепоте. Естетска димензија даље се усавршава интервенцијама на телу (у виду чишћења лица, шминкања, фарбања косе, посебног начина шишања и сплитања косе и сл.), чиме се женско тело не само улепшава него и штити од злих сила. Већина декоративних поступака и средстава има обредно-магијски карактер, посебно они који се реализују и користе у обредима прелаза (нпр. свадба) са циљем да заштите главне актере и да им обезбеде благодет и срећу.

Идеографски оквир и значењски елементи концепта указују на његову вишеаспектност, слојевитост, комплексност, што сугерише позицију естетског концепта у језичком сазнању старих Призренаца и сложену лексичко-семантичку организацију датог терминосистема на призренској језичкој слици света.

Призренска невеста

<https://www.pinterest.com/pin/444660163204040857/>

Српкиња из Призрена

у народној ношњи, XIX век

<https://twitter.com/dijanav/status/645113668158550017>

ЛИТЕРАТУРА

- Бастриков, А. В, Бастрикова, Е. М. (2012). Лингвокултурне концепты как основа языкового менталитета. *Филология и культура. Philology and culture*, №3(29), 15–19. <file:///c:/users/pc2012/downloads/lingvokulturn-e-kontsept-kak-osnova-yaz-kovogo-mentaliteta.pdf> 5. 10. 2019.
- Гандалоева, З. С. (2016). Основные тематические группы англоязычной терминологии сферы парфюмерного и косметического производства. В: *Вестник воронежского государственного университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*, № 2, 39–45. 10. 7. 2019.
- Ефимова, Л. С, Лугинова О. А. (2018). Якутские женские украшения: лексико-семантическое поле ытарҕа ‘серьги’ (по материалам «Словаря якутского языка» Э. К. Пекарского). *Вестник северо-восточного*

федерального университета им. М. К. Аммосова, № 1 (63), 104–110. <http://c:/users/pc2012/downloads/yakutskie-jenskie-ukrasheniya-leksiko-semanticheskoe-pole-tar-a-sergi-po-materialam-slovarya-yakutskogo-yaz-ka-e-k-pekaraskogo.pdf> 5. 10. 2019.

Ловановић, Б. (2009). Естетско пре-обликовање тела. *Традиционална естетска култура* 9 (прир. Драган Жунић). Београд – Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу.

Коломиец, Е. В. (2011). *Наименования средств парфюмерии и косметики в русском языке XI–XXI вв.: этимология, структура, семантика*: диссертация...кандидата филологических наук. <http://www.dslib.net/russkij-jazyk/naimenovanija-sredstv-parfjumerii-i-kosmetiki-v-russkom-jazyke-xi-xxi-vv-jetimologija.html> 10. 7.2019.

Лазарева, А. И. (2014). Специфика номинаций тематической группы “косметика как украшение” в говорах донского казачества. В: *Lingua-universum*, № 5, 77–79. 10. 7.2019.

Малхазова, М. И. (2013). *Сравнительно-сопоставительный анализ лексико-семантического поля «декоративная косметика и парфюмерия» и проблемы перевода*: Диссертация...кандидата филологических наук. <http://www.dslib.net/jazyko-znanie/sravnitelno-sopostavitelnyj-analiz-leksiko-semanticheskogo-polja-dekorativnaja.html> 10. 7.2019.

Менковић, М. (2013). *Грађанска ношња Срба у Призрену у XIX и првој половини XX века*. Београд: Етнографски музеј – Центар за очување наслеђа Косова и Метохије „Mnemosyne”.

Мещерякова, Ю. В. (2004). *Концепт «красота» в английской и русской лингвокультурах*. Автореферат диссертации. <http://cheloveknauka.com/kontsept-krasota-v-angliyskoj-i-russkoj-lingvokulturah> 10. 7.2019.

Милосављевић, Т. (2017). *Лексика српског призренског говора*. СДЗБ, LXIV. Београд: Институт за српски језик САНУ.

Петровић, С. (2010). Збирка речи из Призрена Димитрија Чемериџића као извор за проучавање језичке и културне интерференције на Косову и Метохији. Међународни тематски зборник *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима*, књ. 1, *Језик и народна традиција*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 195–206.

Петровић, С. (2012). *Туризми у српском призренском говору*. Монографије 16. Београд: Институт за српски језик САНУ.

Петровић, С, Тасовац, Т. (2014). Збирка речи Димитрија Чемериџића као извор за етнолингвистичка и етнолошка истраживања. *Гласник Етнографског института САНУ*. LXII (2). Београд: Етнографски институт САНУ. 171–180.

Рябкова, Е. С. (2012). Лингвокултурный концепт как элемент языка и культуры. *Альманах современной науки и образования*, № 4 (59), 187–188. http://sejournal.ru/articles/issn_1993-5552_2012_4_60.pdf 5. 11. 2019

Таранова, Е. Н. (2010). *Структурно-семантические особенности терминологии женской косметики: на материале русского и немецкого языков*: диссертация ... кандидата филологических наук <http://www.dslib.net/jazyko-znanie/strukturno-semanticheskie-osobennosti-terminologii-zhenskoj-kosmetiki-na-materiale.html> 10. 7.2019.

Томчаковская, Ю. О. (2016). Языковая объективация эстетических концептов красота и обаяние (лингвокультурный аспект). В: *Научный вiсник дрогобицького державного педагогiчного унiверситету iменi Iвана Франка*, сер.: Фiлологiчнi науки (мовознавство), № 5(2), 143–147. http://nbuv.gov.ua/ujrn/nvddpufm_2016_2_5_36. приступљено: 10. 7. 2019.

Черкашина, Е. А. (2014). Концепт «красота» в русском языке. В: *Вестник таганрогского института имени А. П. Чехова*, №2, 38–43 <https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-krasota-v-russkom-yazyke> приступљено: 10. 7. 2019.

Чурсина, О. В. (2010). *Лингвокультурный концепт «мода» в языковом сознании и коммуникативном поведении*. Диссертации по гуманитарным наукам 10. 7. 2019.

ИЗВОР

Димитрије Чемериџић. *Збирка речи из Призрена*. <http://prepis.org>.

THE LINGUACULTURAL CONCEPT OF CARE AND EMBELLISHMENT OF THE BODY IN THE LINGUISTIC KNOWLEDGE OF THE SERBS OF PRIZREN

Summary

The historically and socio-culturally determined concept of cosmetics and body embellishment is directly connected with the universal concept of beauty as one of the aspects of the esthetic conceptualization of reality. Starting from the system of terms related to the field of hygiene in the Serbian speech of Prizren, it is possible to reconstruct a type of traditional material and spiritual culture which reflects the concepts of beauty, the models of maintaining external beauty, and the naive esthetic knowledge of the Serbian Prizren collective in the first decades of the twenties century. The units which make up the concept in the segments which refer to the cosmetic means, the conceptual frame of dying and styling hair, the decorative accessories and procedures used to embellish the face, the process of maintaining body hygiene, as well as a negative collective evaluation given if the basic criteria for bodily cleanliness were not met are indicators of the esthetic-ethic values of the urban peripheral environment in the utmost southern regions of Serbia, where the world views were mostly formed under the influence of the culture of the Orient. The synonyms used for soap (*бунгур-сапун*, *и'ирит сапун*, *ч'аиур сапун*, *миск*), the verbal affixes used to indicate washing one's face (*омива (се)*, *обања (се)*, *натрије (се)*), cleaning one's face (*прати л'ице*, *узима л'ице*), embellishment (*диздише (се)*, *диздисује (се)*, *накокори се*), words borrowed from the Turkish language which refer to the process of hair removal (*сакъз*, *сари-къна*, *шећер-агда*), face whitening (*и'ул'суј*, *сирџи'ук*), hair dying (*боја*, *кана*) and other constituents of the given group illustrate the type of beauty to be aspired to by the Prizren linguistic persona at the beginning of the last century, the place reserved for hygiene in the axiological system of the old inhabitants of Prizren, the ritualistic function and significance of decorating one's face and hair, and manifest the influences which shaped the authentic and specific traditional esthetic knowledge which was fixated in the micro-term system of labels for the care and embellishment of the body, as well as the semantic information which contains the linguacultural specificity of the denoted concept in the Serbian speech of Prizren.

Key words: the concepts of care and embellishment, the Serbian speech of Prizren.